
Poročila

2.11
058.65"1941/1945"

UDK

94(497.4)-

Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar*

Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji¹

I.

Ena izmed temeljnih značilnosti druge svetovne vojne je bila njena totalnost, saj je tako ali drugače zajela večino svetovnega prebivalstva, v posameznih deželah pa kar celotno prebivalstvo. Omenjeno dejstvo, kot tudi uporaba modernih bojnih sredstev ter spremljajoče rasno in ideološko sovraštvo, je med drugim povzročilo tudi izjemno povečanje števila človeških žrtev. Te smrtne žrtve zato niso bili le vojaki, padli na frontah, temveč tudi civilno prebivalstvo (vključno ženske in otroci), ki je postalo žrtev bombardiranja, načrtnega uničevanja v koncentracijskih taboriščih in drugih oblik represalij oziroma nasilja. Tudi Slovenija v tem pogledu ni bila izjema, predvsem zaradi dejstva, da je po zasedbi in razkosanju na njenem ozemlju prišlo do okupatorjevega nasilja, do oboroženega partizanskega odpora proti okupatorju, hkrati pa tudi do revolucije, kolaboracije ter celo državljanske vojne.

Slovenija je med redkimi evropskimi državami, v katerih število vseh smrtnih žrtev v drugi svetovni vojni in zaradi nje še ni bilo natančno ugotovljeno. To pa ne pomeni, da dosedaj to vprašanje ni vzbujalo pozornosti najrazličnejših zainteresiranih in vpletenih dejavnikov. Lahko trdimo celo nasprotno, vprašanje števila žrtev ter njihovih značilnosti je bilo na tak ali drugačen način vseskozi aktualno. Tako lahko sledimo zanimanju za ugotavljanje števila medvojnih žrtev že takoj, ko so le-te nastale, torej še v teku same vojne. Ti prvi poskusi zbiranja števila žrtev na obeh med vojno sprtih straneh so imeli v tedanjih vojnih razmerah, ko pravo načrtno zbiranje podatkov niti ni bilo izvedljivo, predvsem aktualistično politično-propagandni namen.² Povojne oblasti so v prizadevanju za doseg čim večje odškodnine od premaganih držav in za večji moralni ugled v mednarodnih odnosih navajale večje število smrtnih žrtev, kot je bilo v resnici. Tako se je za Jugoslavijo dolgo časa navajalo, da je utrpela 1.700.000 žrtev, vendar se je kasneje izkazalo, da je v tej številki zajet tudi demografski primanjkljaj, t. j. primanjkljaj

* Dr. Bojan Godeša, višji znanstveni sodelavec, dr. Boris Mlakar, znanstveni sodelavec, Mojca Šorn, strokovna sodelavka, Tadeja Tominšek Rihtar, strokovna sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

¹ Poročilo o projektu "Nacionalna zbirka žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje", ki je potekal med letoma 1997 in 2001.

² Najbolj znani, čeprav še zdaleč ne edini, sta brošuri *Črne bukve o delu komunistične Osobodilne fronte proti slovenskemu narodu* (Ljubljana 1944) in *Fašistično domobransko nasilje*, ki jo je sestavil leta 1944 tedanji predsednik KUZOP-a dr. Makso Šnuderl.

tistih rojstev, ki ga je povzročila vojna. Korenit prelom v tem pogledu sta pomenili šele študiji hrvaškega ekonomista Vladimirja Žerjavića³ in v emigraciji živečega Srba dr. Bogoljuba Kočovića,⁴ ki sta nastali konec osemdesetih let prejšnjega stoletja na podlagi demografskih izračunavanj. Neodvisno drug od drugega, slednji celo kot politični emigrant, sta prišla do ugotovitve, da je bilo v celotni Jugoslaviji nekaj nad 1.000.000 žrtev vojne. Takoj po drugi svetovni vojni se je skušala tudi v Sloveniji Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev dokopati do števila tistih smrtnih žrtev, ki so jih povzročili okupatorji in njihove domače pomožne formacije, vendar to zbiranje ni bilo sistematično in ni privedlo do skupnega in uporabnega rezultata. Tudi pri povojnih popisih prebivalstva je bilo postavljeno vprašanje o izgubah med vojno, leta 1964 pa je bil izveden poseben popis za celotno Jugoslavijo, izrecno posvečen žrtvam druge svetovne vojne. Takrat zbrano gradivo pa ni bilo nikoli javno objavljeno, saj so bile dobljene številke za tedanje politične potrebe odločno prenizke. Tega gradiva tudi ni imel Statistični zavod Slovenije, ker je bilo v celoti poslano v Beograd. Šele v teku izvajanja projekta je gradivo, ki zajema podatke za okoli 40.000 slovenskih žrtev, uspelo pridobiti Inštitutu za novejšo zgodovino.

V razmerah, ko je bilo vprašanje vseh žrtev oziroma tudi žrtev, padlih na protipartizanski strani, neke vrste tabu, so razni dejavniki v Sloveniji zbirali predvsem osebne in druge podatke o padlih partizanih in žrtvah okupatorjevega nasilja. Toda tudi v vrstah slovenske politične emigracije so imeli interes za to problematiko ter so skušali popisati svoje žrtve in delne rezultate tudi objavili (*Matica mrtvih*,⁵ *Bela knjiga slovenskega protikomunističnega odpora*⁶). Zaradi omejenih virov so seveda tovrstni zbrani podatki deloma nezanesljivi.

Po spremembi družbenih razmer in po osamosvojitvi Slovenije je vprašanje žrtev vojne znova postalo bolj aktualno, saj so se tudi znotraj Slovenije obnovile ali celo sploh začele resne diskusije o značaju druge svetovne vojne na Slovenskem ter dodatno o značaju režima, ki ji je sledil. Državni zbor Republike Slovenije je ustanovil Komisijo za raziskovanje povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti (v dveh parlamentarnih mandatih; vodila sta jo Ignac Polajnar in Jože Pučnik), ki je ocenila, "da bi bilo potrebno in smotrno ugotoviti število žrtev na Slovenskem v obdobju med drugo svetovno vojno in po njej". Dejansko pa se je ta komisija osredotočila predvsem na raziskovanje v naslovu zastavljene problematike, pa še tega ni privedla do uspešnega zaključka. Ustanovljenih je bilo tudi precej podobnih komisij na občinski ravni. Zbiranja podatkov sta se lotila tudi društvo Nova Slovenska zaveza in Društvo za ureditev zamolčanih grobov, prva je kot rezultat svojega dela izdala že dve knjigi t.i. Farnih spominskih plošč.⁷ Silvo Grgič se je lotil zbiranja podatkov o žrtvah, ki jih je povzročila protipartizanska stran.⁸ Izšla je tudi vrsta lokalnih

³ Vladimir Žerjavić: *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svetskom ratu*. Zagreb 1989.

⁴ Bogoljub Kočović: *Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji*. London 1985.

⁵ *Matica mrtvih*. Podatki o Slovencih pomorjenih po zločinski Osvobodilni fronti (4 zvezki). Cleveland 1968-1970.

⁶ *Bela knjiga slovenskega protikomunističnega upora 1941-1945* (druga, dopolnjena izdaja). Izdal Tabor ZDSPB 1985 v ZDA.

⁷ *Farne spominske plošče* (2 knjigi). Družina, Ljubljana 1995, 2000.

⁸ Silvo Grgič: *Zločini okupatorjevih sodelavcev*: (I. knjiga) *Izven boja pobiti in na druge načine umorjeni, ranjeni in ujeti slovenski partizani*. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana-Novo Mesto 1995; (II. knjiga) *Umorjeni aktivisti in simpatizerji OF ali drugi Slovenci*, Ljubljana 1997; (III.

zbornikov, ki navajajo poimenske sezname medvojnih žrtev. Nekateri med njimi so na zelo visoki strokovni ravni in prinašajo skoraj popolne podatke o zbranih žrtvah.

Dejavnost različnih civilnih združenj in posameznikov tako kaže, da v javnosti obstaja živo zanimanje za ta vprašanja, po drugi strani pa je treba ugotoviti, da je za ta sicer hvalevredna prizadevanja značilno, da so na tak ali drugačen način parcialno usmerjena. Tako nekateri upoštevajo pri štetju zgolj "svoje" žrtve ali pa so omejeni le na določeno območje oziroma zbirajo le imena žrtev, ne pa tudi drugih osebnih podatkov itd. Nedvomno je, da dosednji delni popisi ne morejo v celoti zadovoljiti potreb in zahtev zgodovinske stroke, predvsem pa v svojem seštevku ne morejo podati objektivne podobe. Vsekakor pa mora v osnovi tovrstno zbiranje podatkov postati normalna raziskovalna tema znotraj zgodovinopisja, čeprav mora seveda le-to v sami izvedbi pritegniti tudi določene metodološke prijeme drugih strok.

Med delom slovenskih zgodovinarjev je sicer že konec osemdesetih let 20. stoletja dozorelo spoznanje, da lahko le upoštevanje vseh žrtev vojne, opremljeno s čim večjim številom osebnih podatkov, predstavlja izhodišče za celovito obravnavo tega vprašanja in njegovo umestitev v problematiko druge svetovne vojne pri nas, vendar je do začetka realizacije teh zamisli prišlo šele s projektom "Nacionalna zbirka Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in zaradi nje".

Tako je z vidika zgodovinopisne stroke upravičenost za tovrstne raziskave danes nesporna, ker človeške izgube, njihov obseg, sestava ter druge značilnosti predstavljajo enega najpomembnejših pokazateljev značaja vojne ter nam tudi omogočajo lažje spoznavanje in vrednotenje njenega "obračuna" oziroma bilance, kar še posebej velja za drugo svetovno vojno. Omenjeni podatki so stroki nujno potrebni za dokončno, tako kvantitativno kot tudi kvalitativno oceno vojnega časa pri nas.

Čeprav je projekt Nacionalne zbirke izrazito znanstveno zasnovan, pa pri tem ne gre spregledati tudi njegovega širšega družbenopolitičnega pomena. Njegovi dokončni rezultati bodo namreč lahko pripomogli k bolj stvarnemu in manj čustveno nabitemu obravnavanju ter ocenjevanju tega, za mnoge v slovenski družbi še vedno spornega obdobja slovenske zgodovine. Naj pri tem poudarimo, da sta tako Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije kot tudi Nova Slovenska zaveza, ki se štejeta za nadaljevalca tradicije dveh med vojno sprtih taborov, načelno pozdravili ta projekt.

Pomembna pozitivna stran tega projekta je tudi njegov moralno - etični pomen, ker si prizadeva vse žrtve vojne iztrgati iz rok politike in ideologij, istočasno pa jim z imenom priznati tudi pravico do smrti in navsezadnje groba. Pri nekaterih pa bo glede na dosedanje stanje šele s tem prišlo do javnega priznanja, da so prej sploh živeli.

II.

V letu 1997 smo tako na Inštitutu za novejšo zgodovino začeli uresničevati omenjeni petletni projekt Nacionalna zbirka žrtve druge svetovne vojne in zaradi

knjiga, dva zvezka) V bojih z okupatorjevimi sodelavci padli partizani, Ljubljana 2002.

nje v Sloveniji. Projekt izvajata dve diplomirani zgodovinarke, Mojca Šorn in Tadeja Tominšek Rihtar. Osnovni načrt projekta poteka po smernicah, ki so bile podane na okrogli mizi "Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem" leta 1996 na gradu Snežnik⁹ in je plod izkušenj posameznih raziskovalcev te problematike. Obenem nam kot vzorec služi delo Furlanskega inštituta za zgodovino osvobodilnega gibanja v Vidmu, ki je za ozemlje sosednje Furlanije - Julijske krajine izdelal izjemno natančne sezname žrtev in jih izdal v knjižni obliki, kar v šestih knjigah.¹⁰

Strokovni sodelavki delujeta ob svetovanju ter pod začetnim nadzorom raziskovalcev Inštituta za novejšo zgodovino, doktorjev znanosti, ki so delno vključeni v ta projekt. Imena žrtev vnašata v računalniško bazo ob ustreznem računalniškem programu. Po predhodnem uvajanju v metodologijo dela, mentorji še naprej sodelujejo tudi pri sledenju novoizdane literature, ki vsebuje relevantne podatke.

Projekt je postavljen v časovni okvir druge svetovne vojne na Slovenskem, pač s poveljnimi podaljšanjem, to je od napada sil Osi na Jugoslavijo 6. aprila 1941 pa do januarja 1946. V ta čas postavljamo vse medvojne žrtve in še zadnje zunajsodne poboje, ki so neposredno ali posredno vezani na vojne dogodke. Geografsko smo raziskavo omejili na območje današnje Slovenije, ki je bila med vojno razdeljena na posamezna okupacijska področja. To pomeni, da zbiramo podatke le o žrtvah, ki so imele v času druge svetovne vojne stalno prebivališče na območju današnje Republike Slovenije.

Izdelava čim bolj zanesljivega in popolnega seznama žrtev zahteva zbiranje zelo natančnih osebnih podatkov, ki omogočajo zanesljivo identifikacijo posameznika. Računalniški program je zasnovan posebej v ta namen, saj pomaga slediti morebitnim dvojnikom. Kar se tiče podatkov o sami žrtvi, zbiramo v celoti 23 generalij: priimek, ime, ime očeta, ime matere, dekliški priimek matere, datum rojstva, kraj rojstva in zadnje stalno bivališče, domače ime (vulgo), tedanja in današnja občina bivanja, okupacijska cona, v kateri je žrtev bivala, socialni status (poklic), zakonski stan, narodnost in spol. Kar se tiče podatkov o smrti, pa zbiramo podatke o vojnem statusu, pri vojaških osebah tudi o vojaški enoti in činu, o datumu smrti, kraju in državi smrti ter kraju in državi pokopa, nato pa še o vzroku in okoliščinah smrti ter povzročitelju smrti (pri tem smo se omejili na splošno oznako vojaških enot, ne ukvarjamo pa se z osebno odgovornostjo). Pri vsakem posamezniku navedemo tudi literaturo oziroma vire, od koder smo podatke jemali, v dodatnem razdelku opomb pa navajamo morebitne probleme, ki so nastali v teku raziskave. Pri tem mislimo predvsem na različne zapise priimkov, datumov rojstva in smrti, včasih pa tudi na nasprotujoče si podatke o vzrokih in okoliščinah smrti.

Po osnovnem načrtu projekt poteka v več fazah, saj to zahteva metodologija dela. V prvi fazi sta izvajalki v ustreznih slovenskih knjižnicah pregledali literaturo, ki obravnava drugo svetovno vojno in izdelali bibliografijo knjig, ki vsebujejo podatke o žrtvah. Delo sta zaradi racionalnosti razdelili na tematske sklope. Ena je

⁹ Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem. Okrogla miza. Grad Snežnik, 21. maja 1996. Pri-spevki za novejšo zgodovino, 1996, št. 1-2, str. 159-257. Besedilo obstaja kot poseben odtis tudi v sa-mostojni brošuri.

¹⁰ Caduti, dispersi e vittime dei comuni della regione Friuli-Venezia Giulia nella seconda guerra mondiale. Istituto friulano per la storia del movimento di liberazione. Izšli so 4 deli po provincah (Pordenone, Gorica, Videm in Trst), slednja v dveh zvezkih. Udine 1987-1992.

popisovala protipartizanski tabor, zato je uporabljala predvsem inozemsko literaturo ter slovensko literaturo v domovini, ki je začela pogosteje izhajati šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Druga sodelavka je popisovala partizansko stran in žrtve okupatorskega nasilja, za kar so ji služile predvsem monografije partizanskih enot in lokalni zborniki. Sledilo je delo na časopisju in revijah, ki so se ukvarjali z zadevno problematiko oziroma objavljali podatke in sezname žrtev. Na podlagi preučitve tega tipa gradiva sta zbrali podatke za približno 30.000 oseb. Podatki v omenjeni literaturi in virih so s stališča visoko zastavljenih potreb projekta zelo različni z vidika svoje popolnosti, zato seveda zaenkrat za posamezne osebe še ni bilo mogoče ugotoviti vseh zelenih generalij, ki so potrebne za natančno identifikacijo osebe. Do natančnejših podatkov sta sodelavki prišli v naslednji fazi dela, ko sta začeli pregledovati primarne in sekundarne vire, ki so nastajali pri različnih ustvarjalcih. Pri tem so zelo pomembni strokovni stiki z ostalimi slovenskimi raziskovalci te problematike, ki so posredovali svoje raziskovalne rezultate. Pridobili sta tudi gradivo različnih civilnih združenj, kot npr. gradivo občinskih zvez združenj borcev ter društva izgnancev in internirancev. Inštitut v tej povezavi sodeluje tudi z več slovenskimi muzeji in Arhivom Republike Slovenije.

Delo je tako temeljilo pretežno na pregledovanju arhivskega gradiva, časopisja in uradnih listov. Gradivo je arhivirano v več sklopih, ki obravnavajo posamezne kategorije žrtev. Sodelavki sta predelali gradivo partizanskih enot, njihovih bolnišnic in fragmentarno ohranjeno gradivo vojaških sodišč. S tem sta zajeli tako padle v boju kot tudi umrle za posledicami ran, pa tudi sodno usmrčene zaradi kršitev "partizanskega kodeksa". Sem uvrščata tudi gradivo Varnostnoobveščevalne službe OF, Narodne zaščite in Oddelka za zaščito naroda, v katerem se nahajajo poročila o medvojnih justifikacijah in likvidacijah na območju delovanja 7. in 9. korpusa NOV in POJ. Vse omenjeno gradivo je seveda ohranjeno v nepopolnem obsegu.

Podatke za žrtve protipartizanskega tabora sta našli v gradivu vaških straž, v fragmentarno ohranjenem domobranskem gradivu, še več podatkov pa je nudilo medvojno dnevno časopisje, in tisto, ki je izhajalo po vojni v emigraciji, v novejšem času pa tudi doma. V veliko pomoč so bili tudi nekateri interni popisi privatnih ustvarjalcev, lokalnih odborov za postavitve spomenikov in celo Mestne občine Ljubljana. V letu 2001 sta dobili na vpogled tudi gradivo parlamentarne t.i. Polajnarjeve in Pučnikove komisije, ki sta se ukvarjali s problematiko povojnih pobojev. Vse to gradivo je vsebovalo podatke o povojnih zunajsodnih usmrtitvah tako na terenu kot v delovnih taboriščih Hrastovec, Strnišče in Bresternica, ob tem pa tudi podatke o padlih mobilizirancih v nemško vojsko, o padlih partizanih in tudi o žrtvah nacizma, seveda v omejenem obsegu.

Še najboljše so, po gradivu Muzeja za novejšo zgodovino in privatnega arhiva dr. Toneta Ferenc, s strani omenjenega raziskovalca obdelane oziroma identificirane civilne in vojaške žrtve italijanskih in nemških koncentracijskih taborišč. Žrtve ustaških taborišč Jasenovac in Stara Gradiška ter madžarskega taborišča Sárvár so obdelane zgolj po literaturi.

Civilno prebivalstvo je kategorija, ki je v drugi svetovni vojni doživela občutne izgube. Arhivi nudijo tudi podatke o njegovi usodi. Obstaja namreč gradivo o izgnancih in prisilnih delavcih, ustreljenih talcih, ubitih v okupatorjevih represalijah

in čistkah terena ter o žrtvah bombardiranj. Ob tem se vse več lokalnih skupnosti iz lastnega interesa ukvarja s temi vprašanji in tudi objavlja zbornike, kjer so za nas pomembni predvsem podatki o civilnih žrtvah, ki so življenje izgubile po vojni za posledicami taborišč, prisilnega dela in nasploh vojnih okoliščin.

V obravnavanem arhivskem gradivu oziroma literaturi pa sta uspeli najti podatke le za manjše število mobilizirancev v okupatorske vojske.

Rezultat dela na podlagi arhivskega gradiva je naslednjih 40.000 žrtev v računalniški bazi. Torej sta izvjalci v petih letih izvajanja projekta ustvarili bazo z nekaj več kot 70.000 imeni žrtev (od tega je okrog 10% domnevnih dvojnikov, torej oseb, za katere smo ugotovili premalo osebnih podatkov, da bi jih lahko zagotovo identificirali).

III.

Čeprav je zbirka še nedokončana in raziskovalce čaka še veliko napornega, predvsem pa zamudnega dela oziroma preverjanja, pa lahko tudi na podlagi dosedaj ugotovljenih, sicer nepopolnih podatkov, že podamo nekatere ocene in ugotovitve ter napovemo določene trende glede strukture žrtev v Sloveniji med drugo svetovno vojno.

Ob zgoraj navedenih manjkajočih poimenskih podatkih v analizi ne bomo upoštevali okoli 10.000 oseb, ki so, kot omenjeno, sicer popisane, vendar nimajo ugotovljenega vojnega statusa.

Tako bomo v nadaljnji obravnavi upoštevali 63.401 evidentirano žrtev, ki jih lahko po dosedaj dostopnih baznih podatkih razčlenimo in obravnavamo predvsem na podlagi njihovega vojnega statusa (civilisti, mobiliziranci v okupatorske vojske, padli partizani, usmrčeni civilisti protipartizanskega tabora, vojaške osebe protipartizanskega tabora padle in usmrčene med vojno oziroma po njej ter po vojni zunajsodne usmrčene civilne osebe), iz česar je v naslednji fazi možno izvesti tudi zbirne podatke o povzročiteljih in okoliščinah njihove smrti. Nadalje lahko zbrane žrtve obravnavamo tudi z vidika njihove socialne strukture oziroma poklica, z vidika starostne strukture ter spolne in pokrajinske pripadnosti.

Najprej lahko na podlagi doslej znanih podatkov postavimo tezo, da je bilo na ozemlju današnje Republike Slovenije med drugo svetovno vojno število človeških žrtev najverjetneje med 70.000 in 80.000, kar vsekakor pomeni, kljub temu, da še ni znano dokončno število žrtev, pomembno ugotovitev, saj so dosedanje ocene v skrajnih primerih nihale od 40.000 do celo 170.000 žrtev, največkrat pa je bila podana ocena o 65.000 žrtvah. Omenjeno število je zanimivo tudi v primerjavi z izgubami okupatorskih sil, saj se ceni, da so medvojne nemške izgube na ozemlju Slovenije presegle 6000 padlih vojakov, italijanske pa naj ne bi dosegle 1500 padlih.

Tako lahko na podlagi predpostavke, da je tedaj živelo okoli 1.500.000 ljudi na ozemlju današnje Republike Slovenije, domnevamo, da je bilo vojnih žrtev okoli 5% celotnega prebivalstva. Ta ocena je pomembna tudi z vidika dejstva, da sta že omenjena ugledna raziskovalca, namreč Žerjavič in Kočovič, število žrtev za Slovenijo postavila na največ 40.000,¹¹ medtem ko se je naši oceni slovenski avtor

¹¹ Ta podatek velja le za predvojno Dravsko banovino in tako ne zajema celotnega ozemlja današnje Republike Slovenije (manjka Primorska). Žerjavič poleg tega navaja, da naj bi nekaj tisoč

Zdravko Klanjšček s 60.000 žrtvami bolj približal.¹² Zanimive so tudi primerjave z vojnimi žrtvami drugih držav oziroma narodov. Glede na to da je bila Slovenija tedaj del Jugoslavije ter je tudi dogodkovno in strukturno tako spadala v jugoslovansko-balkanski prostor, naj najprej navedemo, da je po Žerjaviću v Bosni in Hercegovini druga svetovna vojna zahtevala več kot 10% celotnega prebivalstva, v Črni Gori skoraj 8%, na Hrvaškem več kot 7%, v Vojvodini več kot 5%, v Srbiji več kot 4%, na Kosovem več kot 3% ter v Makedoniji skoraj 2%. Za Slovenijo naj bi po teh merilih ta delež znašal nekako 3%, kar pa je seveda prenizka ocena. Med evropskimi državami se na zahodu delež žrtev vojne glede na celotno prebivalstvo giblje med 0,85% v Franciji do 2,8% na Nizozemskem, kjer pa več kot dve petini žrtev predstavljajo Judje. Na Balkanu se Grčija s 6% žrtev približuje "jugoslovanskim" vrednostim, medtem ko je število žrtev v Bolgariji, namreč 22.000, primerjalno takorekoč zanemarljivo. Izstopata seveda Poljska in Sovjetska zveza, prva s skoraj 20% žrtev, druga s 13% žrtev.

Če primerjamo oceno o 70.000 do 80.000 žrtvah druge svetovne vojne s slovenskimi izgubami v prvi svetovni vojni, ko se ocenjuje, da je bilo okoli 35.000 žrtev, lahko ugotovimo, da jih je bilo v prvi približno polovico manj. Glede na to, da je v času prve svetovne vojne živelo okoli 1,300.000 Slovencev, tedanja izguba znaša 2,7% vsega slovenskega prebivalstva.¹³

V analizi upoštevani podatki (63.401 žrtev, 4,2% celotnega prebivalstva) nam kažejo naslednjo podobo: najštevilnejša kategorija med žrtvami so partizanski borci (21.790), ki jim sledijo civilisti (19.916) in nato po vojni pobiti pripadniki vojaških formacij protipartizanskega tabora (13.100). Nato po številu žrtev pridejo še kategorije: civilisti protipartizanskega tabora (3216), vojaške osebe protipartizanskega tabora (2487) ter mobiliziranci v okupatorske vojske (2183), ki pa med žrtvami predstavljajo kategorijo, ki je še precej slabo obdelana. Poleg tega seznam oziroma analiza zajema tudi 615 zunajsodno usmrčenih civilistov po vojni in 94 Slovencev, ki so padli v različnih evropskih odporiških gibanjih. Pri civilnih žrtvah gre kot posebnost omeniti primere otrok, ki so se rodili v izgnanstvu oziroma v taboriščih ter tam tudi umrli.

Na podlagi teh števil kaže, da je bilo število padlih partizanov, pobitih sodelavcev partizanskega gibanja in drugih civilnih žrtev, povzročenih s strani okupatorja in nasprotnikov partizanskega gibanja 41.800, kar glede na zajeti vzorec (63.401) predstavlja približno dve tretjini vseh žrtev oz. 2,8% celotne populacije.

Na protipartizanski strani je ugotovljenih 19.418 žrtev, kar pomeni 30,6% vseh žrtev, zajetih v analizi, ki predstavljajo 1,3% celotnega prebivalstva. Na drugih jugoslovanskih območjih se delež žrtev kolaboracionistov v skupnem

Slovencev padlo tudi zunaj Slovenije.

¹² Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Ljubljana 1976, str. 1018-1021. Pri tem je treba pripomniti, da omenjene številke niso povsem primerljive z našo študijo zaradi nekoliko drugačnega pristopa. Klanjščkov izhodišče so vsi Slovenci (ocenjuje, da jih je tedaj živelo okoli 1,600.000) "živeči v začetku druge svetovne vojne v matični Sloveniji in na slovenskem narodnem ozemlju zunaj nje" (etnični princip), medtem ko pričujoči projekt izhaja iz teritorialnega načela (ozemlje današnje Republike Slovenije, kjer je tedaj živelo okoli 1,400.000 ljudi) ne glede na tedanja etnično sestavo prebivalstva.

¹³ Petra Svobljak: Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno. V: Množične smrti na Slovenskem (zbornik referatov). 29. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Izola, 22.-24. 10. 1998. Ljubljana 1999, str. 225-240.

številu vojnih žrtev giblje od 23% v Srbiji, 22% v Bosni in Hercegovini, 20% na Hrvaškem pa do 4% v Makedoniji. Ta delež je torej v Sloveniji največji. Število po vojni zunajodno pobitih obsega v tej analizi 13.715 oseb, kar predstavlja okoli 21,6% vseh žrtev zajetih v analizi, oziroma kar dve tretjini vseh žrtev na protipartizanski strani. Če teh povojnih pobojev ne bi bilo, bi se seveda zelo zmanjšalo celotno število žrtev (zaradi) vojne, predvsem pa bi se temeljito spremenili zgoraj navedeni deleži oziroma razmerja. Žal ne razpolagamo z natančnejšimi podatki o povojnih pobojih drugod po Jugoslaviji oziroma v Vzhodni Evropi. Za Zahodno Evropo so številke o žrtvah epuracije znane, delež le-teh je v celotnem številu vojnih žrtev zanemarljiv, z delno izjemo v primeru Italije.¹⁴

Podoba žrtev po posameznih pokrajinah (brez upoštevanja po vojni pobitih) kaže naslednjo podobo: Ljubljanska pokrajina, ki je po italijanskem popisu 1941 imela okoli 336.000 prebivalcev, 17.398 žrtev (5,2% vsega prebivalstva), Spodnja Štajerska, ki je imela okoli 600.000 prebivalcev, 12.291 žrtev (2% prebivalstva), Gorenjska z okoli 184.000 prebivalci je imela 9.344 žrtev (5,1% prebivalstva), Mežiška dolina z Dravogradom z okoli 19.000 prebivalci je imela 620 žrtev (3,2%), Primorska v okviru današnje Republike Slovenije, kjer je živelo okoli 260.000 ljudi z 8.892 žrtvami (3,4% prebivalstva) ter na koncu še Prekmurje, ki je imelo 102.000 prebivalcev s 1.047 žrtvami (1% prebivalstva).

Po teh podatkih od slovenskega povprečja žrtev na število prebivalstva, ki znaša okoli 5%, navzdol najbolj odstopa Prekmurje, sledi Štajerska in nato Mežiška dolina z Dravogradom ter Primorska, medtem ko sta Ljubljanska pokrajina in Gorenjska nekoliko nad povprečno ravni. Opozoriti velja, da opisana podoba števila žrtev po pokrajinah zaradi nepopolnih podatkov še ni povsem ustrezna. Predvideva se, da bo do večjih premikov navzgor glede števila žrtev prišlo predvsem na Štajerskem in deloma tudi v Mežiški dolini in Primorskem, kjer lahko pričakujemo približevanje splošnemu slovenskemu povprečju, t. j. okoli 5% žrtev vsega prebivalstva. Toda če upoštevamo med žrtvami tudi pripadnike vojaških formacij protipartizanskega tabora, pobite po koncu vojne, se slika bistveno spremeni predvsem v Ljubljanski pokrajini, v manjši meri pa tudi na Gorenjskem. Od 13.100 tedaj usmrčenih zabeleženih pripadnikov protipartizanskega tabora v bazi podatkov jih je kar okoli 12.000 bilo iz Ljubljanske pokrajine. Tako se izkaže, da je bilo v Ljubljanski pokrajini 29.398 žrtev vojne, kar predstavlja skoraj 8,7% vsega njenega prebivalstva. To predstavlja v primerjavi z drugimi območji ali državami ogromen odstotek, primerljiv je npr. le z Bosno in Hercegovino.

Tako se predvideva, da bosta iz splošne podobe po odstotkih žrtev na število prebivalstva kljub specifičnemu razvoju vsake pokrajine izstopali predvsem dve izmed njih. Na eni strani Ljubljanska pokrajina z 9% žrtev vsega prebivalstva, in na drugi Prekmurje, kjer naj bi število žrtev ne preseгло 2% vsega prebivalstva.

Vzrok za take izjemne razlike gre iskati predvsem v specifični in dinamični dogajanju na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Zanj je značilno prepletanje in vzročno-posledično povezovanje marsikdaj protislovnih, toda nasilnih procesov, ki jih lahko zajamemo v pojmih okupacija, odpor, revolucija, protirevolucija, kola-

¹⁴ Boris Mlakar: Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1996, št. 1-2, str. 47-62.

boracija in državljanska vojna.

Z napadom sil Osi na Jugoslavijo aprila 1941 slovensko ozemlje ni bilo le okupirano, temveč tudi razkosano med okupatorje, ki so prihajali iz treh sosednjih držav (Nemčije, Italije in Madžarske). Ob tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da se je slovensko etnično ozemlje že pred vojno nahajalo v štirih državah ter da je bilo po okupaciji razdeljeno v 10 administrativnih enot, kjer je imela središče na slovenskem etničnem ozemlju le Ljubljanska pokrajina, ki je sodila v italijansko zasedbeno ozemlje. Temeljni dolgoročni cilj vseh treh okupatorjev je sicer bil enak, to je izničenje Slovencev kot etnične enote, vendar pa začetna okupacijska politika ni bila povsod enaka. Zaradi dejstva, da je bilo za italijansko okupacijsko politiko v Ljubljanski pokrajini sprva značilno, da je šele dolgoročno predvidevala poitalijančenje Slovencev, ki naj bi ga dosegla z uporabo bolj permisivnih metod, je to dejansko pomenilo, da se je slovenstvo lahko javno izražalo le v Ljubljanski pokrajini, ki je sicer zajemala le petino vseh Slovencev, a so bili v njej osredotočeni vsi ključni politični dejavniki, tako da je v tedanjih razmerah pomenila nekakšen azil za slovenstvo. Zato je prav tu, ob prepletanju naštetih temeljnih značilnosti medvojnega dogajanja na Slovenskem, najbolj prišlo do izraza dejstvo, da je v tem času prišlo tudi do državljanske vojne. Le-ta pa je običajno najbolj krvava. Prav ta dejavnik je zato najbolj prispeval k bistvenemu odstopanju Ljubljanske pokrajine glede odstotka žrtev na število prebivalstva.

Na podlagi zbranih podatkov v bazi je treba opozoriti še na eno značilnost druge svetovne vojne in sicer na velik odstotek civilnega prebivalstva med žrtvami. Tako je zabeleženih 23.747 civilnih žrtev vojne, kar predstavlja 37,4% vseh žrtev zajetih v analizi. Tu je še posebej opazna razlika glede na prvo svetovno vojno, kjer tovrstnih žrtev med Slovenci ni bilo več kot 10%. Skoraj 20.000 žrtev (84% vseh civilnih žrtev) med civilisti je bilo posledica različnih oblik represalij (talci, koncentracijska taborišča, zapori, prisilno delo, izgnanstvo itd.) s strani okupatorjev, za 3216 žrtev pa so bili odgovorni partizani.

Kar se tiče socialne strukture obravnavanih žrtev, je razvidno, da je vojna najbolj prizadela sloj malih obrtnikov, v približno enaki meri tudi kmečki stan, nekoliko manj industrijske delavce. Številne žrtve je najti tudi med inteligenco, najprej že med dijaki in študenti, od akademskih poklicev pa velja omeniti zdravnike, pravnike in profesorje. Starostna struktura žrtev je pričakovana, najbolj so bili na udaru letniki od 1921 do 1926, medtem ko se je okrog 9000 žrtev rodilo pred letom 1900. Med žrtvami smo zaenkrat našli tudi okrog 4000 mladoletnikov. Delež žensk je v celotnem številu žrtev nekaj nad 10%, zgolj v kategoriji civilnih žrtev pa je seveda delež le-teh bistveno višji.

IV.

Iz vsega tega je razvidno, da so z vidika zbiranja imen oziroma števila žrtev opravljene že približno štiri petine dela. K temu pa gre zato dodati, da so nekatere kategorije slovenskih vojnih žrtev še zelo slabo pokrite ter je v našo zbirko vnešeno le manjše število od približno in vnaprej ocenjenega števila. Med večje take kategorije vsekakor spadajo mobilizirani v nemško vojsko s Štajerske in Gorenjske. Le-ti so v tisočih izgubljali svoja življenja na t.i. vzhodni fronti, precej v jih je zatem umrlo še v sovjetskih ujetniških taboriščih. Podobno, čeprav v

bistveno manjši meri, velja za mobilizirane Primorce v italijanski vojski, za katere se predvideva, da jih je padlo okrog 700. K temu gre dodati še umrle v specialnih bataljonih na Sardiniji in Korziki. Od številčnejših kategorij pač ni mogoče zanemariti "slovenskih" Nemcev, bodisi, da so izgubili življenje že med vojno, bodisi v precejšnji meri tudi po vojni. Od manj številčnih in v precejšnji meri še nepokritih kategorij pa naj omenimo še primorske Italijane, Slovence v jugoslovanski mornarici, v zavezniških armadah in tudi v drugih odporniških gibanjih. Nekaj žrtev je bilo vsekakor tudi med prekmurskimi Slovenci in Madžari, mobiliziranimi v madžarsko vojsko. V sezname tudi še ni vnešeno določeno število civilistov oziroma ljudi, ki so jih usmrtili partizanski organi, predvsem na Štajerskem in Primorskem. Podobno velja tudi za žrtve bombardiranih štajerskih mest. Predvidevamo, da bo s pritegnitvijo omenjenih kategorij skupno število naraslo še za okrog 10.000 žrtev.

Mnogo dela bo tudi še z dopolnjevanjem podatkov za že vnešene osebe. Le-te je treba dopolniti v čim večji meri, tudi zato, da se sedanji domnevni dvojniki lahko z gotovostjo izločijo iz seznamov, oziroma se vanje dokončno vključijo. Manjkajoče podatke bodo izvajalci projekta še naprej zbirali v arhivih, ob tem pa tudi v gradivu civilnih združenj, kjer gre posebej omeniti podatke, ki jih je zbrala Nova Slovenska zaveza za svoje žrtve na Farnih ploščah. Za umrle nemške ujetnike na vzhodni fronti obstajajo podrobni podatki v vojnem arhivu v Moskvi. Vsekakor pa gre še zmeraj računati na to, da bodo v nekaterih lokalnih okoljih izšle podrobnejše študije oziroma sezname žrtev, ob tem pa nekateri zgodovinarji ob svojem raziskovalnem delu tudi še zbirajo sezname določenih kategorij vojnih žrtev. Največ manjkajočih podatkov pa bodo izvajalci našli v matičnih knjigah; v kolikor za vpogled v te knjige obstajajo zakonske ovire, je treba zakon ustrezno spremeniti, saj je nerazumljivo, da se izvajanje nacionalno pomembnega projekta bistveno otežuje zaradi varovanja osebnih podatkov ljudi, ki so mrtvi že skoraj šestdeset let.